

Paweł Banaszak, Piotr Wawrzyniak

BADANIA KONDYGNACJI PIWNICZNEJ KAMIENICY STAROMIEJSKIEJ PRZY UL. ŻYDOWSKIEJ 7 W POZNANIU

INVESTIGATIONS OF THE BASEMENT FLOOR OF THE OLD TOWN TENEMENT HOUSE AT 7 ŻYDOWSKA STREET IN POZNAŃ

Abstrakt: Poddaną w 2018 r. badaniom archeologicznym kamienicę zlokalizowano w bloku zabudowy staromiejskiej, zawierającym się pomiędzy ul. Kramarską, Wroniecką, Mokrą i Żydowską, przy zachodniej pierzei ostatniej z nich. W ich trakcie natrafiono na bliżej nieokreślone ślady średniowiecznych konstrukcji szkieletowych w części frontowej założenia. Początki zabudowy murowanej na działce sięgają może 1. połowy XVI wieku, aczkolwiek nie ma pewności, czy nie nastąpiło to później, nawet po 1590 r. Wzniesiony wówczas niewielki, dwutraktowy budynek w następnych stuleciach sukcesywnie rozbudowywano, m.in. dostawiając trzeci trakt i wznosząc kolejne kondygnacje. Zagładę kamienicy przyniosły wypadki wojenne w 1945 r. Obecna, nadzwyczaj skromna forma obiektu jest jednym ze świadectw powojennej odbudowy poznańskiej Starówki.

Słowa kluczowe: kamienica staromiejska, piwnice, mury, kafle, średniowiecze, nowożytność

Zgodnie z umową zawartą z właścicielami nieruchomości zakres prac obejmował wykonanie wyprzedzających badań archeologicznych w obrębie kondygnacji piwnicznej kamienicy, zlokalizowanej przy zachodniej pierzei ul. Żydowskiej, w bloku zabudowy zawierającym się między ulicami Kramarską, Wroniecką, Mokrą i Żydowską (ryc. 1). Narzucony decyzją Miejskiego Konserwatora Zabytków obowiązek przeprowadzenia badań wynikał z wpisania omawianego budynku z dniem 25 kwietnia

Abstract: The tenement house archaeologically examined in 2018, was in the block of old town buildings contained between Kramarska, Wroniecka, Mokra and Żydowska Streets, at the western frontage of Żydowska Street. During the excavation unspecified traces of medieval skeletal structures were found in the front part of the house. The beginnings of brick buildings could be dated to the first half of the 16th century, although it is not certain whether this did not happen later, even after 1590. The small, two tracts building, erected at that time, was successively expanded in the following centuries, including the addition of a third tract and the construction of additional floors. The tenement was destroyed by war in 1945. The present, extremely modest form of the building is one of the testimonies of the post-war reconstruction of Poznań Old Town.

Keywords: old town house, cellars, walls, stove tiles, Middle Ages, modern times

1966 r. do rejestru zabytków pod symbolem A 142.

Pierwotna nazwa ulicy, przy której stoi poddana w ostatnim kwartale 2018 r. badaniom kamienica, brzmiała Tkacka (Tkaczy). W XV w. zwano ją przezienniem „*platea Textorum*” i „*platea Judeorum*”, w końcu XV–początkach XVI w. zaczęto określać jako Sukienniczą („*platea Pannitextorum*”). Zmienność nazw tegoż ciągu komunikacyjnego dość wiernie odzwierciedliła zmagania o zasiedle-

Ryc. 1. Poznań, ul. Żydowska 7. Lokalizacja posesji. 1 – istniejący budynek; 2 – podwórze wewnętrzne (według projektu zagospodarowania terenu autorstwa A. Wali, D. Latanowicz–Domeckiej i M. Gawendy z poprawkami P. Wawrzyniaka). W prawym dolnym narożu ryciny fasada kamienicy – stan na 14 czerwca 2023 r. (fot. P. Wawrzyniak).

Fig. 1. Poznań, 7 Żydowska Street. Location of the property. 1 – existing building; 2 – inner courtyard (according to the site development project by A. Wali, D. Latanowicz–Domecka and M. Gawenda with amendments by P. Wawrzyniak). In the lower right corner of the figure, the facade of the tenement – as of June 14, 2023 (photo by P. Wawrzyniak).

nie ulicy przez chrześcijańskich tkaczy i społeczność żydowską, która pojawiła się w Poznaniu około połowy XIV stulecia i zajęła m.in. parcele przymurze przy ul. Żydowskiej (Wiesiołowski 1982, s. 181). Obecność ludności żydowskiej nie zaważyła jednak na charakterze zawodowym omawianego zakątka miasta — ulicy wpierv tkaczy i płócienników, a potem sukienników i krawców.

Status społeczny mieszkańców ulicy w średniowieczu wyznaczali zatem sukiennicy i płóciennicy, uczestniczący dość aktywnie w życiu cechowym, natomiast do władz miasta docierali jedynie nieliczni tutaj krojownicy sukna oraz kramarze. Oni to zajmowali z reguły najbardziej prestiżowe, przyrynkowe posesje, zaś dalej położone domy były własnością sukienników, płócienników, krawców,

niekiedy piwowarów oraz — w części przymuranej — Żydów (Wiesiołowski 1982, s. 183-184). Po 1464 r. ulicę zdecydowanie zdominowali sukiennicy.

W końcu XV wieku przy ul. Żydowskiej odnotowano raptem siedem murowanych domów, wszystkie w partiach przyrynkowych, w tym dwa będące własnością bogatego kramarza Sternberga, jeden rajcy i piwowara Bedermana, dwa sukienników, po jednym piekarza i rzeźnika. Opóźnienia we wprowadzaniu zabudowy murowanej tłumaczy się przede wszystkim dwoma wielkimi pożarami ulicy, które miały miejsce w latach 1447 i 1463 (Wiesiołowski 1982, s. 184). Jednak po 1500 r. proces stawiania murowanych kamienic nasilił się zdecydowanie.

Wedle dotychczasowej wiedzy początki murowanej kamienicy przy ul. Żydowskiej nr 7 sięgają 1. połowy XVI w. Supozycję taką przyjęto po ustaleniach dokonanych w początkach lat 80. miniego wieku przez Witolda Gałkę (Borwiński 2014, s. 5-6). Pośrednio potwierdził je w tym samym czasie Jacek Wiesiołowski (1982, ryc. 12). Podobne ustalenia zawarto także w „Karcie Ewidencji Zabytków Architektury i Budownictwa” autorstwa Wojciecha Sobkowskiego i Andrzeja Pryszczewskiego z 1997 r.¹

Z dostępnych, niestety bardzo skąpych źródeł archiwalnych, wynika niewiele. W budynku prowadzono jakieś roboty budowlane w 1. połowie XVII wieku, a kolejne przebudowy miały miejsce w latach 1791 i 1898. Za tą ostatnią stał budowniczy Ludwik Frankiewicz (Błaszczuk 2017, s. 377). Ciekawe informacje przyniosły XIX-wieczne miejskie akta ogniowe („*Städt Feuer Socjetats*”). Wynika z nich, że w 1804 r. na interesującej nas działce, będącej własnością kupca Flatowa stał czteropiętrowy, masywnie zbudowany dom przedni o szerokości części frontowej 25 i głębokości 13 stóp. Na podwórzu znajdował się budynek gospodarczy o długości 8 i głębokości 13 stóp. Z kolejnej lustracji, która miała miejsce w 1824 r. dowiadujemy się, że kamienica posiadała cztery piętra z zabezpieczeniami przeciwwietrznymi, ceramiczne pokrycie dachowe i trzypiętrową przybudówkę o ścianach murowanych z cegły i bloków glinianych (o konstrukcji wzmocnionej — *fachwerk*?). W 1836 r. właści-

ciem posesji był niejaki Bach. Szerokość części frontowej wynosiła 42, a głębokość 14 stóp², wnętrze domu było doświetlone świetlikiem założonym w dachu. Dom istniał od około 45 lat. Kolejnymi właścicielami nieruchomości byli: Obrzycki (1848, 1855), Gustaw Bernshtein (1859, 1860, 1872), Arnold Bernstein, kupiec (1876), Hermann Lachs (1888), H. Sachs (1892, 1898, 1900), Agnieszka Piasiedzka (1912), Ignacy Pietrzyk, siodlarz (1923, 1930)³.

Kamienica uległa wypaleniu w 1945 r. i została odbudowana według projektu Stefana Sawickiego w latach 1948–1949. Rekonstrukcja nie odzwierciedliła jednak stanu sprzed zniszczeń, gdyż budynek obniżono o jedną kondygnację, zaś ocalałe z wypadków wojennych relikty, m.in. fasadę rozebrano do poziomu piwnic, wyjąwszy południowy mur sąsiedzki (Borwiński 2014, s. 5-6). Zrezygnowano także z odbudowy oficyny.

Do 2013 r. badań w kamienicy nie prowadzono. Pierwsze, o charakterze architektonicznym wykonał w październiku 2013 roku J. Borwiński, który stwierdził, że:

- mury piwnic należy datować na wiek XVI, wyjąwszy niewielki, XVII/XVIII-wieczny fragment w narożu północno-zachodnim traktu tylnego. Niestety, nie odniósł się przy tym do reliktyw filara ceglanego z zaznaczonym węgiem otworu komunikacyjnego i oporem nadłucza, zlokalizowanego w pomieszczeniu nr 03 traktu tylnego, ewidentnego śladu po zamknięciu tyłu najstarszego założenia kamienicy, ani do zamurowanego w tymże pomieszczeniu przejścia (?) na teren działki nr 6. Relikty te określił jako XVI-wieczne, bez dokładniejszego rozwarstwienia chronologicznego;
- poza południowym murem sąsiedzkim, określonym jako pochodzącym z końca XVII oraz XVIII w. pozostałe nadziemne elementy murowane kamienicy uznał jako powstałe w okresie powojennym;
- wobec faktu, iż obecna neobarokowa kreacja kamienicy nawiązuje do dawnej formy barokowej, jak najbardziej słusznie zauważył, że aktualna forma obiektu podlega ochronie konserwatorskiej „jako świadectwo powojen-

¹ Do wglądu w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

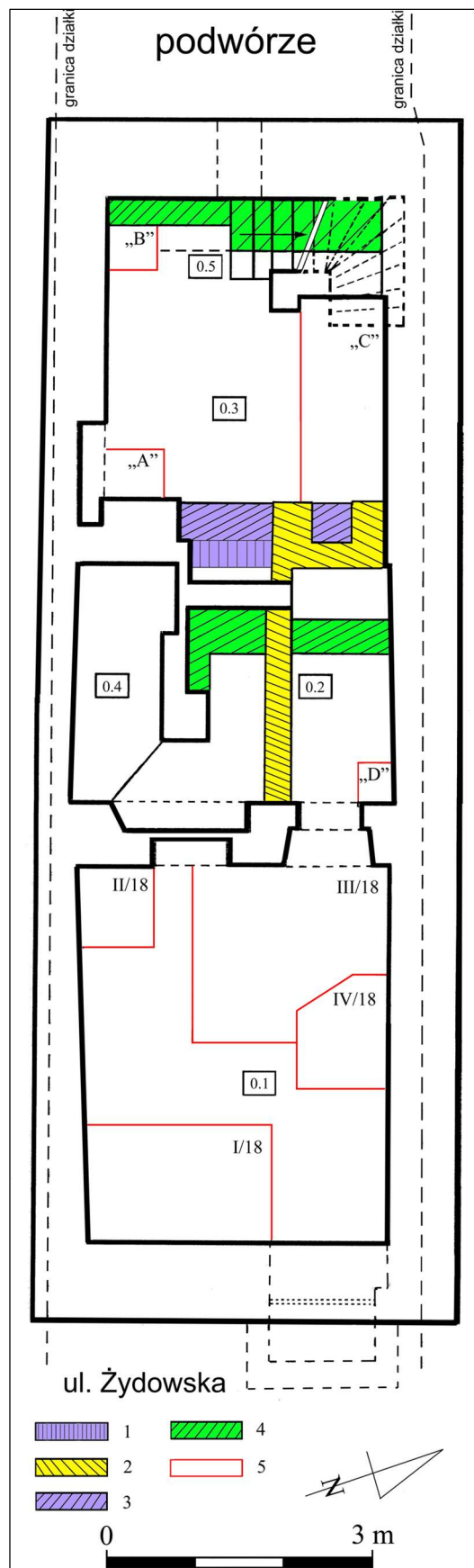
² Rozbieżności w zapisach pomiarów kamienicy uniemożli-

wiły prawidłowe odczytanie jej wymiarów w poszczególnych latach.

³ Dane zaczerpnięte z „Karty Ewidencji Zabytków Architektury i Budownictwa” W. Sobkowskiego i A. Pryszczewskiego.

nej odbudowy *Starego Miasta* (Borwiński 2014, s. 12, patrz też rzut piwnic z rozwarstwieniem murów).

Całkowita powierzchnia użytkowa piwnic wynosi zaledwie 37,9 m², przy wymiarach budynku po obrysie zewnętrznym 13,5×4,3 m. Składa się nań pięć pomieszczeń, jedno w traktie przednim i po dwa w traktach środkowym (w tym lokalność po byłej klatce schodowej, usytuowana w części południowej traktu) i tylnym wraz z pozostałościami zejścia do piwnicy, tu traktowanym jako osobne pomieszczenie (ryc. 2). Mury magistralne o przypuszczalnej grubości około 1 metra wzniesiono z cegieł „palcówek” o wymiarach 80–90×140–150×270–290 mm (Borwiński 2014, s. 8) na zaprawie wapiennej, w wątku mieszanym bądź niekiedy główkowo-wozówkowym, zbliżonym do gotyckiego, w dolnych partiach z warstw kamieni. Część kamieni nosi ślady zgrubnego łamania, natomiast zaprawa w partiach fundamentowych murów jest niekiedy mocno wymyta. Mury wydzielające poszczególne trakty postawiono z cegieł „palcówek” z domieszką strychowanych deską i bardzo niewielką maszynowych, na zaprawie wapiennej. W pomieszczeniu traktu tylnego zachował się potężny ceglany filar z zaznaczonym węgiem otworu komunikacyjnego i oporem nadłucza — ewidentny ślad po pierwotnym zamknięciu kamienicy (ryc. 3). Za filarem, w południowym murze magistralnym odnotowano obecność zamurowanego przejścia (?) na sąsiednią parcelę nr 6. Ceramiczne sklepienia kolebkowe zachowały się na całej długości piwnic. Ich wysokość w strzałce po zakończeniu prac archeologicznych wynosiła około 2,7 m. W północno-wschodnim narożu ściany frontowej traktu przedniego zainstalowano, w miejscu dawnego wyjścia na ul. Żydowską, okno (na sklepieniu widoczny był fragment pachy prowadzącej dawniej do szyi wejściowej obecnego pomieszczenia piwnicznego). Niewielkie okienko zarejestrowano także w osi ściany tylnej kamienicy. Obecne zejście do piwnic w narożu północno-zachodnim traktu tylnego wykonano podczas ostatniej odbudowy, acz zapewne w miejscu starszego, z cegieł maszynowych bądź strychowanych deską na zaprawie wapienno-cementowej. Zlikwidowano przy tym XIX-wieczną klatkę schodową usytuowaną w części południowej traktu środkowego. Na całej powierzchni piwnic wylano kilkanaście lat temu gładź cementową, którą zerwano przed rozpoczęciem badań wykopaliskowych. Rozebrano

Ryc. 3. Poznań, ul. Żydowska 7. Relikt filara ceglanego z zaznaczonym węgiem otworu komunikacyjnego, oporem nadłucza i progiem wyjścia na podwórze wewnętrzne z pierwotnego zamknięcia tylnego założenia z końca 1. połowy XVI wieku (?) w pomieszczeniu 0.3 traktu tylnego kondygnacji piwnicznej kamienicy — ujęcie od NW (fot. P. Banaszak).

Fig. 3. Poznań, 7 Żydowska Street. Relic of a brick pillar with the marked corner of the communication doorway, the lintel support and the threshold of the exit to the inner courtyard from the original closure of the rear establishment from the end of the 1st half of the 16th century (?) in room 0.3 of the rear tract of the basement floor of the tenement — from the NW (photo by P. Banaszak).

również, do poziomu posadzki, schody w tylnym pomieszczeniu piwnicznym w zamian instalując prowizoryczne — drewniane w trakcie środkowym.

Prace wykopalskowe poprowadzono w czterech etapach. W pierwszym, w izbie frontowej oznaczonej jako piwnica nr 0.1, założono cztery wykopy sondażowe nr I–IV/18 (ryc. 2). Po ich wyeksplorowaniu w rzeczonyj izbie obniżono poziom użytkowy o 0,5 m, wyjąwszy około 1,5 metrowej szerokości pas ziemi zalegający wzdłuż południowego muru sąsiedzkiego, którego nie usunięto z powodu groźby podkopania tegoż (etap drugi). W etapie trzecim na całej powierzchni traktu środkowego i tylnego (pomieszczenia nr 0.2–0.5) wybrano ziemię na głębokość ok. 0,5 m. W etapie czwartym, założono i wyeksplorowano w obu traktach cztery niewielkie sondaze „A”–„D” (ryc. 2)⁴.

Wymiary wykopów sondażowych w piwnicy nr 0.1 wynosiły od 0,8×0,9 m (wykop nr II/18) do 2,1×2,2 m (wykop nr III/18), a ich głębokość dochodziła do 1,35 m (55,0 m n.p.m.). Objęły ponad 50% całości powierzchni użytkowej pomieszczenia i zostały założone w celu:

- rejestracji sekwencji stratygraficznych na warstwach kulturowych,
- rozpoznania wzajemnych relacji odsłanianych konstrukcji murowanych.

Eksploracja wykazała zbliżony układ nawarstwień kulturowych we wszystkich wykopach, potwierdzony w trakcie późniejszego wybierania ziemi z pozostałej części pomieszczenia. Pod współczesną gładzią cementową odnotowano układ złożony z 3–4 warstw szarej bądź szaro-brunatnej, spłaszczonej próchnicy, plamiasto przemieszanej z zaprawą wapienną, drobnym gruzem ceglanym, miałem węglowym, węglami drewnnymi, spalenizną, polepą oraz ułinkami naczyń glinianych, w górnej partii głównie z 2. połowy XIX–1. połowy XX wieku, w dolnej z XVII–XVIII stulecia.

Ryc. 2. Poznań, ul. Żydowska 7. Lokalizacja wykopów i sondaży badawczych oraz odkrytych relikwów murowanych w piwnicach kamienicy. 1 – próg pierwotnego wejścia do kamienicy od strony podwórza, XVI w.; 2 – relikwty fundamentów murów z okresu z lat 1948–1949; 3 – relikwty fundamentów murów XVI–wiecznych; 4 – relikwty murów XVII–wiecznych; 5 – zasięgi wykopów i sondaży badawczych (opr. P. Banaszak, P. Wawrzyniak).

Fig. 2. Poznań, 7 Żydowska Street. Location of excavations and research trenches and discovered wall relics in the basement of the tenement. 1 – threshold of the original entrance to the tenement from the courtyard, 16th century; 2 – relics of foundations from the period 1948–1949; 3 – relics of 16th century foundations; 4 – relics of 17th century walls; 5 – ranges of excavations and research trenches (elaborated by P. Banaszak, P. Wawrzyniak).

⁴ Obniżenie poziomu użytkowego na całej powierzchni piwnic wykonano na prośbę autora projektu remontu i adaptacji

kamienicy na nowe cele.

Ryc. 4. Poznań, ul. Żydowska 7. Renesansowy kafel wydobyty z nowożytnych nawarstwień kulturowych w trakcie przednim kondygnacji piwnicznej kamienicy. 3. ćwierć XVI wieku (fot. P. Banaszak).

Fig. 4. Poznań, 7 Żydowska Street. Renaissance tile excavated from modern layers in the front tract of the basement floor of the tenement. 3rd quarter of the 16th century (photo by P. Banaszak).

Miażdżość tych warstw mieściła się w przedziale od 0,35 do 0,6 m. Poniżej zalegała warstwa brunatno-szarej, zglinionej próchnicy z drobnym gruzem ceglany, grudkami polepy, niekiedy zachowanej w formie większych konkrecji i przewarstwień (pozostałości wcześniejszej zabudowy wzniesionej w konstrukcji szkieletowej?), węglami drzewnymi, rozłożonym drewnem oraz soczewkami gliny i droбноziarnistego piasku, o miąższości w granicach 0,45–0,5 m. Z warstwy tej pozyskano stosunkowo niewielki zbiór XVI-wiecznych lub z początków XVII wieku fragmentów naczyń glinianych i kafli, w tym zachowany niemal w całości renesansowy egzemplarz kafla płytowego, środkowego wypełniającego, ozdobionego na płycie motywem roślinnym – owocem granatu, pewnie datowanego na lata 60. i 70. XVI stulecia (ryc. 4). Jeszcze niżej rejestrowano warstwy szarej lub jasnoszarej, spieczzonej próchnicy. Część wydobytych z tego poziomu fragmentów ceramiki wstępnie określono jako XV-wieczne. Strop calca, tj. żółty, droбноziarnisty piasek pochodzenia rzeczno odnotowano na poziomie około 55,35–55,4 m n.p.m., acz w części południowej pomieszczenia, przy murze sąsiedzkim zalegał już na poziomie 55,9 m n.p.m., a więc około 0,50–0,55 m wyżej. Omówiony układ stratyfikacyjny w wielu miejscach był przerywany wkopami, najczęściej o proveniencji współ-

czesnej. Spągi wkopów niekiedy sięgały stropu calca.

W wykopie sondażowym nr III/18 uchwycono na poziomie około 56,95 m n.p.m. rodzaj ceramicznej posadzki (?), niedbale ułożonej z wtórnie wykorzystanych cegieł „palcówek” bądź strychowanych deską, a nawet kamieni. Cegłami tymi przykryto również pierwotny próg wejścia do pomieszczenia, który przed tym zabiegiem zalegał na poziomie 56,45 m n.p.m., a po podwyższeniu w granicach 57,0 m n.p.m.

W wykopach nr I i II/18 ujawniono biegnącą wzdłuż muru sąsiedzkiego kamienicy żeliwną rurę kanalizacyjną, położoną po II wojnie światowej. Wkop pod nią całkowicie zniszczył zalegające w tym miejscu nawarstwienia kulturowe aż do poziomu calca.

W poszczególnych wykopach odsłonięto także lica oraz ławy fundamentowe murów obwodowych pomieszczenia. Zostały one posadowione na następujących wysokościach:

- mur południowy (sąsiedzki z kamienicą na działce nr 6): 55,9 m n.p.m.,
- mur zachodni (rozdzielający trakt przedni od środkowego): 55,75 m n.p.m.,
- mur północny (sąsiedzki z kamienicą na działce nr 8): 55,45 m n.p.m.,
- mur wschodni (frontowy): 55,5 m n.p.m.

Sądzymy, iż jako pierwszy wzniesiono mur północny, a nieco później południowy. Po bliżej nieokreślonym czasie wstawiono pomiędzy oba te masywy mur wschodni i — jako ostatni — zachodni. Mury magistralne postawiono w XVI w., pozostałe, zastępujące wcześniejsze konstrukcje szkieletowe, znacznie później, zapewne w następnym stuleciu.

Badania w pomieszczeniach traktów środkowego i tylnego poprowadzono inaczej. Wobec niewielkich wymiarów i zniszczeń dokonanych wcześniej przez ekipę budowlaną postanowiono najpierw ściągnąć z całej powierzchni obu traktów współczesne nawarstwienia kulturowe do poziomu ceramicznej posadzki, którą już wcześniej, przed wejściem archeologów, odsłonięto w kilku miejscach, a następnie, po jej zadokumentowaniu i zdemontowaniu, kontynuować prace wykopaliskowe do poziomu ustalonego z autorem projektu przebudowy kamienicy, by wreszcie na koniec założyć kilka niewielkich sondaży „A”–„D” (ryc. 2), dla uchwycenia głębokości posadowienia murów magistralnych kamienicy.

Ryc. 5. Poznań, ul. Żydowska 7. Odsłonięta posadzka ceglana z końca XVIII wieku w pomieszczeniu 0.3 traktu tylnego kondygnacji piwnicznej kamienicy. Na drugim planie widoczny częściowo zachowany próg pierwotnego wyjścia na podwórze wewnętrzne posesji — ujęcie od W (fot. P. Banaszak).

Fig. 5. Poznań, 7 Żydowska Street. Exposed brick floor from the end of the 18th century in room 0.3 of the rear tract of the basement floor of the tenement. The partially preserved threshold of the original exit to the property's inner courtyard is visible in the background — from the W (photo by P. Banaszak).

Posadzkę zarejestrowano na poziomie około 56,35–56,45 m n.p.m. Przy jej kładzeniu wykorzystano cegły strychowane deską o wymiarach 70×140×300 mm, które położono „na płask” – na piasku z domieszką suchej(?) zaprawy wapiennej (ryc. 5). Na kilku ceglach zauważono rodzaj sygnatury w kształcie dużej litery „S”. Posadzka zachowała się w pomieszczeniach nr 0.3 i 0.5 (pod współczesnym zejściem do piwnicy) oraz w północno-zachodniej partii pomieszczenia nr 0.2 niemal w niezniszczonym stanie, zaś na pozostałej jego części uległa znaczącej destrukcji, acz mimo to została utrzymana. Tuż pod posadzką, w pomieszczeniu nr 0.3 znaleziono grosz Augusta II Mocnego¹; zalegał on jednak na złożu wtórnym. Jak się wydaje, posadzkę położono około 1791 r.

Eksploatacja kilkudziesięciocentymetrowej miąższości nawarstwień kulturowych zalegających pod posadzką nie przyniosła większych rezultatów. Warstwy były mocno przemieszane, zawierały duże ilości gruzu i zaprawy wapiennej, w wielu miejscach były poprzerywane bliżej nieokreślony-

nymi wkopami. Jedynie w części północno-zachodniej pomieszczenia nr 0.2 natrafiono na skład bardzo interesujących kafli piecowych z końca XVIII w. Mimo dokonanych wcześniej zniszczeń wydobyto stąd ponad 30 okazów kafli płytowych zachowanych w całości lub w dużych fragmentach (ryc. 6: 1), pochodzących ze wszystkich partii zapewne dwuskrzyniowego pieca z nadstawą i zwieńczeniem w formie fiali. Płyciny części kafli ozdobiono charakterystycznym motywem owocu ananasa; w kształcie głowy tegoż owocu uformowano również fiałę. Ilość i różnorodność poszczególnych rodzajów kafli (wypełniających — środkowych i narożnych, bazowych, gzymsowych, fryzowych oraz zwieńczeniowych) pozwala na rekonstrukcję pieca w typie zbliżonym do nadal stojącego grzejnika w dawnym pałacu Lipskich w miejscowości Chocz, pow. pleszewski (ryc. 6: 2). W pomieszczeniu nr 0.2 znaleziono także kilka innych interesujących przedmiotów, w tym zestaw trzech główek fajek wykonanych z zakończeń pochew rogów bydlęcych oraz zachowany niemal w całości dwustron-

¹ Za udzieloną pomoc w określaniu numizmatów składamy serdeczne podziękowania Mateuszowi Sikorze z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu.

Ryc. 6. Poznań, ul. Żydowska 7. 1 – kafel z kamienicy z końca XVIII wieku; 2 – piec postawiony z podobnych kafli w dawnym pałacu Lipskich herbu Grabie w miejscowości Chocz, pow. pleszewski (fot. P. Wawrzyniak).

Fig. 6. Poznań, 7 Żydowska Street. 1 – a tile from a tenement from the end of the 18th century; 2 – a stove erected from similar tiles in the former palace of the Lipski family of Grabie family crest in Chocz, Pleszew district (photo by P. Wawrzyniak).

ny, niewielki grzebień kościany, tzw. wszarz. Ich chronologia sięga czasów co najwyżej późnonowżytnych.

Calec w pomieszczeniach obu traktów notowano na poziomie zbliżonym do uchwyconego w części frontowej kamienicy, wyjąwszy pas o szerokości około 1 m w części północnej pomieszczenia nr 0.3, gdzie w sondażu „C” zaobserwowano nawarstwienia powstałe jeszcze w okresie późnośredniowiecznym (koniec XIV–początki XV w.?) i które to zdecydowanie schodziły poniżej wartości 55,25 m n.p.m.

Niewątpliwie najciekawszych odkryć dokonano podczas odsłaniania ukrytych pod posadzką relikwów konstrukcji murowanych, związanych z budową najstarszego, XVI-wiecznego założenia murowanego i jego późniejszymi, XVII–XVIII-wiecznymi rozbudowami. Stwierdzono, że:

1. Na przedłużeniu w kierunku północnym wspomnianego już wcześniej filara z zaznaczonym węgiem dawnego przejścia (pomieszczenie nr 0.3) zarejestrowano relikw muru o szerokości około 0,8 m, dostawiony do północnego muru sąsiedzkiego kamienicy

(ryc. 2). Zachowaną koronę reliktu uchwyciono na poziomie około 56,25 m n.p.m., zaś posadowienie: 55,95 m n.p.m. Odsłonięto także na poziomie 56,45 m n.p.m. próg dawnego wyjścia na podwórze (ryc. 2–3, 5). Mur ten stanowił pierwotne zamknięcie kamienicy od strony zachodniej i posiadał otwór wyjściowy na podwórze, który zaprojektowano na osi wzdłużnej budynku. Chronologia: 1. połowa XVI wieku.

2. Ujawniony w pomieszczeniu nr 0.2 układ murów stanowił zapewne ślad po daleko posuniętej rozbudowie kamienicy, która miała miejsce prawdopodobnie w 1. połowie XVII stulecia. Jak się wydaje, są to pozostałości zamknięcia od strony północnej wydzielonego wówczas traktu środkowego (mur biegnący wzdłuż osi S-N) i fundament pod klatkę schodową¹ założoną w partii południowej tegoż traktu (mur na osi W-E) (ryc. 2).
3. Powstały w tym samym czasie trakt tylny był krótszy od dzisiejszego o około 0,6 m, na co dowodnie wskazały pozostałości fundamentów tyłów kamienicy odsadzone od dzisiejszej ściany o rzeczoną wartość. Relikty te były przykryte XVIII-wieczną posadzką.

Podsumowując stwierdzamy, że zabudowę murowaną na działce poprzedziła drewniana wzniesiona w konstrukcji szkieletowej, której bliżej nieokreślone relikty odkryto w części frontowej posesji. Jej charakter pozostał nieodgadniony. Wydaje się, że trwała ona tutaj co najmniej do końca 1. ćwierci XVI stulecia. W ślad za wcześniejszymi ustaleniami badawczymi W. Gałki, J. Wiesiołowskiego, J. Borwińskiego i innych skłaniamy się również do wniosku, iż początki zabudowy murowanej na działce sięgają może 1. połowy XVI wieku, aczkolwiek nie ma pewności, czy nie nastąpiło to później, nawet po 1590 r. Powstał wówczas niewielki budynek na planie dwutraktowym z wewnętrzną komunikacją pionową ulokowaną prawdopodobnie na tyłach traktu tylnego, wejściem od strony ulicy zlokalizowanym przy północno-wschodnim narożu ściany frontowej i wyjściem na podwórze wewnętrzne w osi wzdłużnej założenia. Niewykluczone, iż górne kondygnacje budynku wzniesiono

w konstrukcji szkieletowej. W 1. połowie (?) następnego stulecia kamienicę rozbudowano w kierunku zachodnim o kolejny, trzeci już trakt. W wydzielonym wtedy trakcie środkowym ulokowano przy ścianie południowej klatkę schodową, a pomieszczenia obecnej kondygnacji piwnicznej przesklepiono. Przebito również w trakcie tylnym przejście na teren sąsiedniej nieruchomości nr 6 (ślad po bliżej nieokreślonej wspólnocie majątkowej?). Remont generalny budynku w 1791 r. przyniósł m.in. wymianę muru tylnego, może ze wzniesionego w technice *fachwerku* na konstrukcję pełną, ceglana², likwidację przejścia na działkę nr 6 (koniec domniemanej wspólnoty majątkowej) oraz założenie posadzki ceramicznej – ceglanej na całej powierzchni obecnych piwnic. Sądzić należy, iż w tym czasie pomieszczenia te pełniły jednak nadal funkcję mieszkalną. Z prowadzonym wtedy remontem pomieszczeń kamienicy należy także powiązać zespół kafli znaleziony w pomieszczeniu nr 0.2. Zapewne piece z takich kafli stawiano wówczas w co bardziej reprezentacyjnych pomieszczeniach kamienicy. Za generalnym remontem kamienicy w 1898 r. stanęła m.in. przebudowa klatki schodowej w trakcie środkowym badanych pomieszczeń. Być może wtedy najniższa kondygnacja budynku została ostatecznie przeznaczona na cele piwniczne. Odbudowa założenia po zniszczeniach wojennych w 1945 r. ograniczyła się tylko do domu przedniego, który w dodatku obniżono o jedną kondygnację. Prowadzony w ostatnich latach remont jest kolejnym i jak dotąd ostatnim epizodem budowlanym w historii nieruchomości położonej przy ul. Żydowskiej nr 7 w Poznaniu.

Adresy Autorów:

mgr Paweł Banaszak
Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska
mgr Alina Jaszewska
ul. Ceramiczna 2
65-954 Zielona Góra
e-mail: pawel.banaszak.8@poczta.fm
ORCID 0000-0003-2080-9096

¹ Odsłonięty podczas prac najniższy stopień schodów miał jednak proveniencję współczesną i zapewne został wymurowany wraz z nowym zejściem do piwnicy podczas remontu generalnego kamienicy w 1898 r.

² Świadczy o tym także zapis ujęty w aktach ogniowych pod rokiem 1804 o czteropiętrowym, masywnie zbudowanym (czyli murowanym) domu frontowym zlokalizowanym na działce, własności kupca Flatowa.

mgr Piotr Wawrzyniak
Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska
mgr Alina Jaszewska
ul. Ceramiczna 2
65-954 Zielona Góra
e-mail: wawrzyniakp@poczta.fm
ORCID 0000-0002-1216-9968

LITERATURA:

BŁASZCZYK I. (RED.)

- 2017 *Stare Miasto w Poznaniu. Zniszczenia – Odbudowa – Program dalszych prac*, cz. 2, Poznań.

BORWIŃSKI J.

- 2014 *Kamieniczka przy ul. Żydowskiej 7 w Poznaniu. Rozpoznanie architektoniczne. Badania stratygraficzne. Program prac konserwatorskich* (maszynopis w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu), Poznań.

WIESIOŁOWSKI J.

- 1982 *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*, Poznań 1982.